

/

2. sektion

/08.08.2023

MARTIN ZERLANG

Der var debat om Frihedsstøttens placering i 1909. Arkivfoto: Holger Damgaard

Forskønnelsen af København har altid været en kamp

Der er meget debat om København og dens udseende og udbygning. Det er ikke nyt. Her er historien om Foreningen til Hovedstadens Forskønnelse, der har fandtes siden 1800-tallet.

Martin Zerlang

HOVEDSTADEN vokser og vokser, og diskussionen om denne vækst vokser i samme grad. Der er store interesser på spil, og der er stærke meninger om det meste. Historier om dette eller hint års grimme byggeri rammer avisernes forsider; historier om denne eller hin nedrivning samler borgergrupper.

Gamle og nye foreninger blander sig i debatten, fra Historiske Huse, der er et samarbejde mellem Bygnings Frednings Foreningen Byfo og Foreningen Bevaringsværdige Bygninger, til Byen for Borgerne – som opstod i protest mod planerne om Lynetteholm.

Til alle disse foreninger og initiativer kan føjes Foreningen til Hovedstadens Forskønnelse (FHT), blandt venner Forskønnelsen. Hvordan kan den bidrage til diskussionen?

Ja, man kan jo se på, hvordan den har bidraget til diskussionen.

Fredag 10. december 1909 kom Forskønnelsen på forsiden af Politiken. Anledningen?

Foreningen havde indkaldt til møde i Odd Fellow Palæet for at diskutere, hvor og hvordan Frihedsstøtten skulle opstilles, nu hvor den (dengang) nye Hovedbanegård var ved at nærme sig sin færdiggørelse. Politiken viste også, at foreningen havde et konkret forslag til diskussion, tegnet af Hack Kampmann.

Den skulle placeres i en rotunde mellem træer midt på Vesterbrogade, og på nordsiden skulle den indrammes af kolonnade og buegange. Byens politikere var ikke enige, og de var stærkt irriterede over denne borgerindblanding.

Næste dag kunne Politiken berette om et livligt møde, tre timer langt, dramatisk som en god teaterforestilling. Alle borgmestre havde deltaget, halvdelen af Borgerrepræsentationens medlemmer, en mængde rigsdagsmænd, arkitekter, ingeniører, kunstnere, forfattere. Og alle synspunkter blev luftet, under stærk hyssen og

stor klappen. Skulle Frihedsstøtten blive på Vesterbro? Skulle den flyttes hen foran Frederiksberg Slot? Skulle den pakkes ned i papkasser?

FHF BLEV DANNET allerede i 1885, ja, havde en forløber i 1842, men først fra 1885 søgte stifterne at få offentligheden, dvs. københavnernes, med, og først i 1894 kunne samme københavnere nyde det første resultat af foreningens virke: opstillingen af Storkespringvandet. Men man skal helt frem til 1911, før foreningen begynder at udgive det tidsskrift, Forskønnelsen, hvor man kunne følge foreningens virke.

Som man kunne forvente af en forening med skønhed på programmet, var Forskønnelsen – som man i dag kan forvise sig om på foreningens hjemmeside – et yderst flot, gennemillustreret tidsskrift, fyldt med debatartikler, programartikler, fotografier, tegninger af de bedste arkitekter, osv.

Foreningen var med god grund stolt over sit virke. Man vakte opsigt, man vandt tilhængere, man havde indflydelse. I det første nummer fra 1911 så man tilbage på debatten om Frihedsstøtten og skrev med tilfredshed, at Frihedsstøtten ikke var blevet forvist fra sin faste plads på Vesterbrogade. Ja, man var så selvbevidst, at man indføjede en advarende pegfinger til 'københavnernes':

»Vil Københavnerne ikke ofre deres gamle Frihedsstøtte saa meget Hensyn, at de giver den en smuk Opstilling efter først med brutal Haand at have forstyrret dens aarhundredgamle Ro, vil Københavnerne virkelig ikke se andet i Frihedsstøtten end en Uting, der er blevet for gammel i Gaarde og i sin gamle Dragt og Tænkesæt blevet for fin for Familien, - - da er Københavnerne heller ikke værdige at beholde det skønne gamle Monument«.

MEN HVORFOR al denne palaver om skønhed? Det kunne man også læse om i Forskønnelsen, som bladet kom til at hedde. Under overskriften 'Skønhedsværn' konstaterede en P. Johansen, at omkring 1850 var byen kommet ind i en vild udvikling. Man havde sløjftet voldene, og man havde samtidig sløjftet skønheden. Tempo og en tosset »Jagen« efter det »moderne« havde sammen med nye opfindelser ført til en fuldstændig omkalfatring af bybilledet: Man havde gjort sit bedste for at lukke havet ude fra byen. Man havde satset alt på lige linjer og rette vinkler. Det var »galt fat« med hver eneste moderne gade, og det var endnu værre med alle de gamle huse, der blev revet ned.

Nu var der kun to »gamle Huse« tilbage ... og det ene var truet af tysk kapital. Børsen, der oprindeligt havde ligget frit og smukt på en mole ud i havnen, var nu blevet klemmt inde mellem høje huse. For de hundredtusinder fattige på Nørrebro og Vesterbro var det kun kælderbeværetningerne, der kunne tilbyde lidt glæde i livet.

Forskønnelsen begyndte at udkomme i de samme år, hvor Foreningen Bedre Byggeskik begyndte sit virke. Emma Gad havde kaldt til kamp mod hæsligheden i stationsbyerne, og Aarhus svarede med at lave en mønsterstationsby på Landsudstillingen i 1909.

Bevægelsen for Skønvirke var et andet eksempel på tidens forsøg på at dæmme op mod forgrimmelsen. Brygger Carl Jacobsen indledte et felttog for at gøre København til »Byen med de skønne Taarne«. Og kunstnerne – de mange, der følte sig klemte »mellem Pengene foroven og Pøbelen forneden« – stræbte efter at udvikle et frirum for »det skønne«.

NÅR EMNET VAR skønhed, kunne der godt tales med store bogstaver. I 1912 kunne man f.eks. rapportere om, at der omkring den nye Idrætspark ude »paa Østerbro ved Jacobskirken« var bygget en cementmur, »hvis Hæslighed er haarrejsende, og hvis Tilstedeværelse i sig selv er en Fornærmelse«, ja, »saa afskrækkende gyselig i Form og Linjer, at end ikke den ukyndigste Murerhaandlanger kunde have gjort den værre«, og så endda ved en af byens hovedfærdssårer.

I årgang 2, 1912, var Efterslægtens Gård på Strøget et af temaerne. Ifølge Forskønnelsen havde en bølge af indignation rejst sig blandt københavnernes, fordi den flotte gamle renæssancegård måtte lade livet til fordel for A.C. Illums planer om et stormagasin. Københavnerne tabte, men nedrivningen gav anledning til den første fredningslov i Danmark.

Nok var københavnernes ifølge en af artiklerne nogle »mærkelige Væsener«, der bare lod stå til, mens byen blev vandaliseret, men nu så det alligevel ud til, at nok var nok. Man var ved at få øje for, at byen ikke kun skulle være for den nuværende generation, men netop også for »efterslægten«.

I 1914 udgav foreningen en smukt udstyret bog med titlen 'København som den er og som den burde være', med tegninger af Kr. Kongstad, herunder en farvelagt tegning af Efterslægtens Skole på Østergade.

Tidens bedste skribenter var indforskrevet – forfatteren Sophus Michaëlis digtede om København som »Udviklingsstaden med de skønne Taarne«; arkitekten Michael Varming skrev om byens nybygninger, fra Rådhuset til Ulrik Plesners Åhuse; Egil Fischer udlagde »Byplanlægningens Love«, herunder tidens store debattemne: krumme eller rette gader; forfatteren L.C. Nielsen skrev om København og havet; havearkitekten Erstad-Jørgensen om byens træer og blomster og docent P. Johansen om gader og pladser.

De største ord blev formuleret af Johannes V. Jensen, som indledte sin artikel om Københavns omegn med at skrive om byens beliggenhed, »der i sin Tid kvalificerede den til at blive den fornemste By i Evropa«, benådet af naturen og begunstiget af et klima, »som mange finder regnfuldt og taaget, men som baade er det sundeste, og hvis man tager det som det er, det æstetisk mest forfinede, der gives«.

I FORSKØNNELSEN for 1915 brugte man bogen som afsæt for en enquete om, hvordan byen burde være, og fortsatte, i bogens spor, med at forene den almene debat med helt konkrete diskussioner.

På den ene side blev der med en artikel om filosofen Ludvig Feilberg filosoferet over spørgsmålet 'Hovedstadens Skønhed'; på den anden blev der sat spørgsmålstejn ved bebyggelsen ved Jesuskirken, ved forholdet mellem byens gamle og nye tage, ved byens skorstene, ved Rudolph Tegnens forslag til en søjleportal ved indgangen til Fælleden, ved træplantningen på Kongens Nytorv. Plus selvfølgelig det evige tema: byens renlighed.

Man var ambitiøs. Men af formandens beretning for 1914 fremgår det, at man dog mente, at man ikke havde ressourcer til at videreføre foreningen som en forening til »Landets Forskønnelse«.

Efter krigen, ti år senere, i 1925 kan man se, at nye tider var undervejs. En af artiklerne handler om 'Friluftsklamering', en anden om de nye benzintanke. Og i 1926 viser man

både et eksempel på en vellykket benzintank og en mindre vellykket kæmpereklame for Wrigley's tyggegummi. Ford-bilerne – samlet ude på den nye fabrik i Sydhavnen – var begyndt at rulle rundt i byen. Jazztiden var undervejs.

I 1926 skrev arkitekten og byplantænkeren Alfred Raavad i artiklen 'Færdselsgru' om det, han kalder »Automobil-Chokket«. Blandt andet nævner han de chokerende planer om omdannelse af Rådhuspladsen til parkeringsplads.

Som måske bekendt var København små halvtreds år senere, altså i 1970'erne, omdannet til én stor parkeringsplads, hvor selv rytterstatuen på Christianborg Slotsplads var ved at forsvinde mellem de opmarcherede biler. Raavads artikel er således et spændende eksempel på, hvordan bladet giver lange kig tilbage i byens historie, men så sandelig også lange kig fremad.

Og med hensyn til byens renlighed må man konstatere, at den også bliver diskuteret i 1925 – nu under overskriften: 'Due-Patina'.

Var Forskønnelsen reaktionær? Undertiden ja, undertiden nej. Når Carl Dumreicher i Forskønnelsen 1933 bruger udtrykket »det funktionalistisk moderniserede Bybillede«, er det som kontrast til et bybillede, der hævder »Mindernes og Skønhedens Ret«, og som derved tilfører bymenneskets hverdag værdier, »som den bliver rigere ved sat øje og fattigere ved at undvære«.

Arkitekterne omkring det samtidige Kritisk Revy, altså Poul Henningsen, Steffen Heiberg m.fl. optræder ikke i Forskønnelsens spalter. Til gengæld skrev PH i 1925 et par kronikker i Politiken, hvor han, minus en enkelt professor – fordi denne var professor – anførte, at det måtte være en forening af åndssvage, hvis første og største dumhed var foreningens navn. Hvis den så bare havde heddet Gadefejningsforeningen! »Ikke død forskønnelse, men byens strømmende liv«, skulle være målet, skrev PH – og reducerede foreningens virke til noget med flere blomsterkasser og færre plakater.

MEN VAR DER så langt mellem de åndssvage i Forskønnelsen og PH som selve fornuftens søjle? Da han samme år skældte ud over Tivolis »Rædselsfacade« mod Hovedbanegården, var det dog tankevækkende, at Forskønnelsen samme år havde klaget til byens magistrat over denne facade med dens »Bjerglandskab en Miniature« (PH skrev: Nordpolsstil) og dens urolige blanding af tyrkiske minareter og japanske træporte (PH skrev: minareter og pebernødder og anden julestads). Hvortil kan føjes, at Alfred Raavad i Forskønnelsen var en tand mere radikal med sit forslag om at flytte Tivoli til Kongens Enghave.

Selvfølgelig havde PH ret i, at 'snakken om kønt og grimt' hurtigt kan blive aldeles tom, men hans ord om 'rædselsfacaden' viser på den anden side, at det kan være svært at komme uden om en sådan snak.

I konkrete diskussioner kan skønhed sagtens være et argument, og de fleste sager, som blev taget op i Forskønnelsen, var ganske konkrete emner, hvor man pegede på, at det og det virker ikke, mens det og det virker.

Den levende debat i bladet viser, at fordi man reagerer på en udvikling, behøver man ikke at være reaktionær. I dag er et af de mest progressive plusord bæredygtighed. Hvis noget ikke er bæredygtigt, falder det før eller siden sammen. Og selv om ruiner kan have deres egen skønhed, er det f.eks. ikke selv skønt, at Bohrs Tårn i Carlsberg Byen efter tre år begyndte at slå revner.

Det bæredygtige handler om kulturarv, men arv handler også om justering til nye omstændigheder. Og skønhed handler også om evnen til at skønne mellem godt og skidt, at skelne mellem det, der kan falde, og det, der kan stå. Derfor er der ikke nødvendigvis en modsætning mellem bevaring og forandring eller transformation. Kulturarv er kunsten at fragte sin fortid med ind i fremtiden.

Forskønnelsen er en del af kulturarven, men med et anliggende, som også har fremtiden for sig. Christian Gulmann, chefredaktør for Berlingske Tidende, afslutter bogen 'Kjøbenhavn som den er og som den burde være' med en artikel om den offentlige mening, og selv om han må konstatere, at den førromtalte mur omkring Idrætsparken endnu (1914) ikke var fjernet, så ser han optimistisk på fremtiden. Nu vi er ved fremtiden, kan vi lade hans ord stå som et fortsat gældende ønske:

»Det gælder kun sejt og stædigt at forklare og lære det rigtige. Gode Ord arbejder sikkert videre. Foreningen til Hovedstadens Forskønnelse virker ikke forgæves. Næsten før vi véd det, har vi skabt den myndige offentlige Mening, som ikke blot drømmer om, at skøn By skaber Ry, men véd og fastslaar, at skøn By er Borgerens Ret«.

Martin Zerlang er professor ved Institut for Kunst og Kulturvidenskab, Københavns Universitet.